

PAPIK ORSOLYA

Agrárjogi Tanszék

Témavezető: dr. Réti Mária habil. egyetemi docens

AZ AGRÁR-MARKETING SZÖVETKEZETEK SZABÁLYOZÁSA TÖRTÉNETI VISZONYLATBAN

I. Bevezető gondolatok

Hazánk természeti adottságait figyelembe véve megállapítható, hogy az agrárium és az arra épülő feldolgozóipar gazdaságunk jelentős tényezője.¹ A magyar agrárüzemi rendszert a jogi személyek dominanciája jellemzi.² Az olyan tőkeigényes területen, mint a mezőgazdaság elengedhetetlen a kooperáció, így a szövetkezés motívuma hamar megjelent ezen a területen. Tagjai számára több fontos kérdésben, a termék-előállítás és feldolgozás körében, majd a termékértékesítés területén biztosít gazdasági előnyt. Gazdasági természetű előnyei mellett persze számos társadalmi, agrár-környezetvédelmi előnyt is nyújt. Az agrár-marketing szövetkezetek a szövetkezetek közötti együttműködés elvének³ megfelelően következetesen együttműködnek más típusú szövetkezetekkel is, többek között a fogyasztási szövetkezetekkel vagy hitel- és takarékszövetkezetekkel. Ez a sokrétű és összetett társas vállalkozás azonban nem a modern kor terméke, előzményeivel már az emberi társadalmak kialakulásának hajnalán találkozhatunk. Dolgozatomban elsősorban arra szeretnék rávilágítani, hogy a mezőgazdaság területén működő szövetkezetek közel kétszáz évvel ezelőtt kialakított működési modellje az agrárgazdaság szerves részét képezte, és ez modell – természetesen a 21. század igényeihez alakítva- napjainkban is követendő példa lehet.

II. Történeti előzmények

Szövetkezeti szervezetek jelenlétét mutatták ki a történészek az ókori Babilóniában. Hammurabi Törvénykönyve lehetővé tette, hogy emberek csoportjai közösen béreljenek

¹ „A mezőgazdaság nemzetgazdaságban betöltött szerepét nem lehet pusztán az ágazatra jellemző kibocsátási, foglalkoztatási vagy GDP adatokkal mérni, mivel az agrárgazdaság jelentős hatással bír a vele kapcsolatban álló ellátó, feldolgozó, illetve forgalmazó iparágakra. Ennek bemutatására vezették be az agrobiznisz fogalmát. Az agrobiznisz 2011-ben 9570,7 milliárd forint kibocsátás mellett 2849,2 milliárd forint hozzáadott értéket állított elő. Nemzetgazdasági részesedése a kibocsátás vonatkozásában volt a legnagyobb, 16,0 százalék. Ezt követi a foglalkoztatás 15,5, majd a bruttó hozzáadott érték 12,0 százalékkal. A szektorban 2012-ben 601,9 ezer fő dolgozott.” ld:

http://www.kormany.hu/download/f/0d/f0000/MM_2012_magyar_webre.pdf (letöltve: 2014. május 21.)

² KURUCZ 2012. 131.

³ Az együttműködés elvéről részletesen ld: RÉTI 2013. 97.

földet, amelyet aztán közösen vagy egymás között megosztva műveltek, s ezáltal azok a szegényebb rétegek is földhöz juthattak, akik egyedül erre képtelenek lettek volna. Ezeknek a földbérlet szervezeteinek a működése nagyban hasonlított a mai földbérlet szövetkezetekhez.⁴ Ihrig Károly a Czettler Jenő előadásai nyomán összeállított Szövetkezeti Ismeretek című munkájában részletesen tárgyalja a szövetkezés jelenlétét az egyes ókori és középkori társadalmak életében. A társadalmi szerveződés alacsonyabb fokain, már a vadászó-gyűjtögető kultúráknak is szükségük volt valamilyen szövetkezésre. A legeltető és állattenyésztő társadalmaknak védekezniük kellett a vadállatok, kóbor bandák ellen. Ezek a kisebb legeltető szövetkezetek⁵ bizonyos esetekben olyan funkciókat is betöltöttek, mint később a modern állam. A legeltető szövetkezetek ezt követően települő szövetkezetekké alakultak át. Ihrig Károly így fogalmaz korábban említett művében: *„A települő szövetkezeteket nálunk az hozta létre, hogy a magyar nemzet birtokát képező területen már nem lehetett állattenyésztésből megélni. Eleinte a hadjáratokkal próbálták őseink magukon segíteni s hoztak gabonát, rabszolgát. Mikor aztán a Németbirodalom keleti határainak megerősítése miatt ezzel fel kellett hagyniok áttértek a szántó-vető termelési rendszerre. Az átmenet nem volt egyszerű és a véres lázadások mind agrárlázadások voltak.”* A települő szövetkezetek nemcsak hazánkban, de a frankoknál és a germánoknál is megtalálhatóak voltak. A szerző említést tesz még a rendszeres gazdasági tevékenységet végző települő szövetkezetek mellett az erdősíto, szőlősíto, kútásó szövetkezetekről is, melyek speciális agrártevékenységekhez kapcsolódtak. A középkori szövetkezeti élet legjelentősebb tényezője a céh volt, a céhek azonban az agrárium és az élelmiszeripar területén nem jutottak szerephez.

Megállapítható tehát, hogy a társadalmi szerveződésnek a kezdetleges fokain is megjelentek az agrárgazdálkodást érintő, szövetkezeti jegyeket felmutató szerveződések, amelyek bizonyos értelemben a mai agrárszövetkezetek elődeinek tekinthetők.

III. A modern agrárszövetkezetek megjelenése Európában

Az európai gazdaság fejlődését alapvetően meghatározta a 18. század második felében az ipari forradalom időszaka, hiszen a gépesítés elterjedésével a termelés struktúrájának korábbi rendje megváltozott. Az így kialakuló kapitalizmusnak a gazdaságát az jellemezte, hogy a termelés egyre inkább iparszerűvé vált, a tőkekoncentráció iránti igény fokozódott, a gazdaság egészét a piaci törvényszerűségek hatották át.⁶ Réti Mária az európai szövetkezeti szabályozás fejlődéstörténetével foglalkozó munkájában úgy fogalmaz, hogy 1844 „határkő”-nek tekinthető. 1844-ben Rochdale-ben természetes személyek egészen minimális tőkeerővel rendelkezvén alapítottak szövetkezetet abból a célból, hogy a szövetkezet a tagjai számára ne csak vagyoni előmenetelt, hanem társadalmi felemelkedést

⁴ LACZÓ 1995. 9.

⁵ IHRIG 1926. 8.

⁶ RÉTI 2010. 25.

is biztosítson.⁷ Az önszegély⁸ gondolata mellett a szövetkezetek további specifikuma, hogy a tagjai gazdasági célját törekszik előmozdítani⁹, és létezik a visszatérítés rendszere.¹⁰ A visszatérítés gondolatának lényege az, hogy a tagok – a szövetkezet eredményes gazdálkodása esetén – e rendszeren keresztül, elsősorban személyes és aktív tevékenységük arányában érhetnek el vagyoni előmenetelt. A tag által a szövetkezet rendelkezésére bocsátott vagyoni hozzájárulás is eredményezhetett vagyoni előnyt, azzal azonban, hogy az ezekre kifizethető vagyoni előmenetel (osztalék) mértékét korlátozták.¹¹ Bár a modern szövetkezetalapítás első hullámát a fogyasztási szövetkezetek megjelenése jellemezte, a klasszikusan mezőgazdasági országokban hamar elterjedtek a mezőgazdasági értékesítő szövetkezetek is.¹²

Dániában az első tejszövetkezetet 1882-ben alapították. Ennek a felszerelése mindössze egy helyiség és egy tejförlöző gép volt. A tejszövetkezet tagsági feltétele az volt, hogy a termelő a saját szükségletén felüli tejmennyiséget tíz éven keresztül teljes egészében a szövetkezetnek adja át. A tagság tíz év után megújítható volt. A szövetkezeti tagok évenként tartottak közgyűlést, s maguk közül négy évre vezetőséget és elnököt választottak.¹³ A szövetkezetben érvényesülő bizalmi elvet nagymértékben erősítette, hogy a szövetkezet tagjainak a felelőssége egyetemleges volt a szövetkezet vagyontárgyaiért, továbbá azért a hitelért is, amelyet a szövetkezet a működéséhez felvett.¹⁴ A leszállított tejmennyiség arányában osztották szét a képződött nyereséget, amelynek egy részét fejlesztésre fordították, illetve tartalékokat is képeztek. Miután a tejszövetkezetek sikeresnek bizonyultak, a tejipar melléktermékeit (soványtejet, savót) hasznosító ágazatként létrejöttek sertés-vágással foglalkozó és azt feldolgozó szövetkezetek. 1887-ben, öt évvel az első tejszövetkezet megalakulása után alapították az első szövetkezeti bacongyárat, amelynek a termelési koncentrációja lényegesen magasabb fokú volt, mint a tejszövetkezeteké. A mezőgazdasági termelők és a szövetkezet kapcsolatában termékenként különböző megoldások terjedtek el. A tejszövetkezeteknél meghonosodott gyakorlat, miszerint a termelő a saját szükségletén felüli mennyiséget a szövetkezetnek köteles átadni, a bacon szövetkezetek is átvették. A sertésértékesítés területén azonban időről időre konfliktusok adódtak, előfordult ugyanis, hogy a bacongyár értékesítési nehézségekre hivatkozva megtagadta a sertések átvételét. Ennek a konfliktusnak a kiküszöbölésére vezették be a kétoldalú kötelezettséget, miszerint a termelő a saját szükségletén felüli árut köteles a szövetkezetnek átadni, a szövetkezet pedig a megfelelő minőségű áru átvételét nem tagadhatta meg. Egy mezőgazdasági termelő egyszerre természetesen több szövetkezetnek is a tagja lehetett. A tagság feltétele az volt, hogy foglalkozzon annak a terméknek az

⁷ RÉTI 2009.

⁸ Kimerítően elemzi az önszegély gondolatát GALOVITS 1901.

⁹ KLUPATHY 1906.

¹⁰ Részletesen ld.: RÉTI 2012.

¹¹ KUNCZ 1941. 7.

¹² A szövetkezetek más társas vállalkozásoktól alapvető működési elveikben eltérnek, ennek vizsgálata a korabeli joganyag részét képezte, napjainkban is jelentős az irodalma. Részletesen ld.: BAK 2012., valamint BAK 2013b.

¹³ LACZÓ 1995. 24.

¹⁴ RÉTI 2010. 71.

előállításával, amelynek feldolgozására a szövetkezet alakult. A dán agrárszövetkezetek másik lényeges vonása, hogy a feldolgozás mellett már a kezdetektől fogva részt vettek az értékesítésben is. 1889-ben létrehozták az első vajexport bizottságot, s 1914-ben már hét szövetkezeti vajexport bizottság bonyolította le Dánia teljes vajexportját. A szövetkezetek lassan a termelés és értékesítés valamennyi fázisát megszervezték, sőt gépgyártó és csomagoló üzemeket is létrehoztak a megfelelő minőségű feldolgozás és a csomagolás előkészítése céljából.¹⁵

Az angolszász területeken folyamatosan alapították az agrárszövetkezeteket, valamint a szövetkezetek munkáját segítő olyan ernyőszerkezeteket¹⁶, mint Scottish Agricultural Organisation Society Ltd¹⁷ vagy a Welsh Agricultural Organisation Society.¹⁸ Az első gazdaszövetkezetet itt 1867-ben hozták létre, s a brit agrárszövetkezeti szektor mindig is elsősorban a beszerzésre összpontosított, az értékesítés területén kevesebb előrehaladás történt. A két világháború növelte a szigetországban a saját termelésű mezőgazdasági termékek fontosságát, így az 1947-es törvény erőteljes ártámogatási rendszert vezetett be. A gazdák számára garantált bevételi forrás mellett a brit kormány a gazdaságok szerkezeti javítására is nyújtott támogatásokat.¹⁹

A dán szövetkezeti mozgalomra építve alakult az *ír* agrárszövetkezeti rendszer is. Az első ír tejszövetkezetet 1889-ben hozták létre, majd Sir Horace Plunkett vezető szerepével megszületett az azóta is működő Irish Agricultural Organisation Society²⁰.

Az 1890-es évek táján a *franciaországi* Charentes-ben elpusztult szőlőskertek tulajdonosai szőlőtermesztés helyett szarvasmarha tenyésztésbe kezdtek, és tejtermelő szövetkezetet hoztak létre. A nagy borkrízis idején, 1904-ben több bortermelő összefogott a bor termelésére és értékesítésére. Az első világháborúig a szövetkezetek száma folyamatosan növekedett, a mezőgazdasági termékek piacai szélesedtek. A két háború közötti időszakban kezdtek el a hatóságok és a különböző gazdálkodó szervezetek hatásosan együttműködni,²¹ és ez részben a szövetkezetek struktúráját is megváltoztatta.²² Az első szövetkezeteket szabályozó generális törvény az 1867. július 24. "loi sur les sociétés" volt, mely tartalmazta a szövetkezetekre vonatkozó alapvető rendelkezéseket. Az agrárszövetkezetekről az általános szabályok mellett a mezőgazdasági hitelszövetkezetről szóló 1920. augusztus 5-i és 1923. július 12-i törvények tartalmaztak speciális szabályokat. A mezőgazdasági szövetkezetek működését a mindenkori francia kormányzat is preferálta, hiszen 1906-tól kezdve lehetőségük nyílt közfinanszírozás igénybevételére, valamint a

¹⁵ LACZÓ 1995. 27.

¹⁶ Meg kell jegyeznünk, hogy mind a SAOS, mind pedig a WAOS a Federation of Agricultural Cooperatives szervezet részét képezi, amely képviseli az Egyesült Királyság mezőgazdasági és kertészeti szövetkezeteit, valamint más, a termelők által működtetett szervezeteket.

¹⁷ <http://www.saos.coop/about-saos/> (letöltve: 2014. május 26.)

¹⁸ http://www.archiveswales.org.uk/anw/get_collection.php?inst_id=1&coll_id=449&expand=

¹⁹ HAJÓS 2000. 66.

²⁰ <http://www.icos.ie/history/a-proud-tradition/> (letöltve: 2014. május 25.)

²¹ A szövetkezetek és a hatóságok együttműködésének egyik legjelentősebb megnyilvánulása a szociális szövetkezetek működése során figyelhető meg, amikor a különböző közszolgáltatások elvégzését hatósági együttműködéssel szociális szövetkezetek végzik.

²² HAJÓS 2000. 86.

szövetkezetek országos szövetségeinek megalakulását is a kormányzat kezdeményezte 1945-ben. A szövetkezetek és a különböző gazdakörök egyesüléséből alakultak ki a mezőgazdasági szindikátusok (Syndicats Agricole), s a huszadik század első évtizedeiben már csaknem ötezer ilyen szindikátus működött.

Bár a szövetkezeti mozgalom csak a 20. század elején bontakozott ki, de a különböző skandináv országok, különösen *Finnország* történetileg is kiemelkedő szerepet játszott.²³ Itt a szövetkezés a Pellervo Társaság (ma Finn Coop Pellervo) 1899-es megalakulásával kezdődött. Sajátossága a szabályozásnak, hogy még mielőtt a szövetkezetek nagymértékben elterjedtek volna, már létrehoztak egy koordináló központi szervezetet.²⁴

Láthatjuk tehát hogy az erős mezőgazdasági szektorral rendelkező európai államokban²⁵ már a 19. század végén kialakult az agrárszövetkezeti rendszer, amely formálódott ugyan, de gazdasági és jogi természetét tekintve változatlanul fennmaradt napjainkig.

IV. Az agrárszövetkezetek megjelenése Magyarországon

A rochdale-i alapítást követően hamarosan Magyarországon is alapítottak szövetkezetet 1845. február 9-én, Ószombaton.²⁶ A szövetkezeti mozgalom tehát hamar megjelent, és természeti adottságainak figyelembevételével a 19. század második felében az agrárszövetkezetek bizonyultak az egyik legjelentősebb szövetkezeti típusnak. A szövetkezeti szabályozást, s ezáltal az agrárszövetkezetekre vonatkozó szabályozást is, három jelentős korszakra bonthatjuk. Az 1875 és 1946 közötti időintervallumot tekinthetjük az első korszaknak, a második fejlődéstörténeti korszak az 1947-1989 közötti időszak, a harmadik pedig 1989-től napjainkig terjed. Az első korszakban a társas vállalkozások működésének jogszabályi hátterét az 1875. évi XXXVII. tc. (Kereskedelmi Törvény) jelentette.²⁷ A Kereskedelmi Törvény mellett az agrárszövetkezeteket természetesen számos más jogszabály is érintette, többek között az 1898. évi XXIII. tc.²⁸ amely a gazdasági és ipari szövetkezetek működését szabályozta, vagy a Magyar

²³ <http://www.slideshare.net/pellervo/cooperation-in-finland-2012-14261413> (letöltve: 2014. május 22.)

²⁴ HAJÓS 2000. 76.

²⁵ Természetesen nemcsak Európában, hanem a világ más területein is kiemelkedő szerepe van a szövetkezésnek és ezen belül az agrárszövetkezeteknek. Az AMUL szövetkezeti rendszer 1946-ban jött létre *Indiában*, elsősorban tej és különböző tejtermékek előállításával és forgalmazásával foglalkozik, s napjainkban az USA-tól Ausztráliáig találkozhatunk a termékeikkel. Részletesen ld.: <http://www.amul.com/m/exports> (letöltve: 2014. május 26.). *Új-Zéland* legjelentősebb szövetkezete, a világviszonylatban is kiemelkedő Fonterra Cooperative Group, amely szintén a tejiparhoz kapcsolódik. Az első új-zélandi tejszövetkezetet 1871-ben alapították Otago-ban, 2001-ben pedig már a tejtermelők 95%-a a Fonterra tagja volt. Az adatokat ld.: <http://www.fonterra.com/global/en/About/Our+History> (letöltve: 2014. május 2.)

²⁶ Az ószombati szövetkezetelapításról részletesen: PÁL 2006. 173.

²⁷ A Kereskedelmi Törvény a kereskedelmi társaságok közé sorolta a szövetkezetet, a részvénytársaság, a közkereseti társaság és a betéti társaság mellett. Ezen kereskedelmi társaságok részletes elemzését ld.: RÉTI 2005.

²⁸ Az agrárszövetkezetek működésének egyik sarkalatos kérdése a tagsági jogviszony létrejötte, annak szabályozása, hogy ki válhat taggá, és erről ki dönt. Az említett törvény részletesen és követhetően szabályozta ezt, részletes elemzését ld.: BAK 2013a.

Földhitelintézetéről szóló 1920-as törvény. Nagy Ferenc és Kuncz Ödön professzorok ezek mellett kimagasló szakmai színvonalú egységes szövetkezeti törvényjavaslatokat alkottak, amelyek ugyan nem léptek hatályba, de a szövetkezeti jogtudomány és a későbbi korok jogalkotása számára igen értékesnek bizonyultak.²⁹ Czettler Jenő és Ihrig Károly a kor agrárszövetkezeteit a mezőgazdasági tevékenység tagolódása szerint csoportosították. Ennek megfelelően megkülönböztettek:

1. a mezőgazdaság alapját képező föld megszerzését célzó szövetkezetet
2. mezőgazdasági hitelszövetkezetet
3. a mezőgazdaság fejlesztésével foglalkozó szövetkezetet
4. a mezőgazdasági termékek értékesítésével foglalkozó szövetkezetet és
5. biztosító szövetkezetet.

A mezőgazdasági hitel- és biztosítószövetkezetek csak áttételesen kapcsolódnak az agrárszövetkezetekhez, így a rájuk vonatkozó szabályok elemzése meghaladja a jelen tanulmány kereteit. Czettler és Ihrig professzorok a föld megszerzésével foglalkozó agrárszövetkezeteknek is többféle típusát különböztették meg. Az első a telepítő szövetkezet, amelynek lényege abban áll, hogy a szövetkezet megvásárol egy nagyobb földterületet, amelyet parcellákra bont, és ezekhez biztosítja a felszerelést is a szövetkezeti tagoknak.³⁰ A második típus a földbérlet-szövetkezet, ahol a vállalkozás – a telepítő szövetkezettel ellentétben – csupán bérbe veszi az adott területet, s azon kétféle üzemi modellt is alkalmazhat. Az egyik modell a közös művelés volt: Brogyán falu agrárszövetkezete Oldenburg Natália hercegnő egész birtokát bérbe vette, és azon megtartották a nagyüzemi formát, azzal a különbséggel, hogy az intéző a szövetkezet vezetője volt és a közös termelés eredményét a tagok üzletrészeik arányában osztották szét. A másik üzemi modell a nagyváradi püspökség mezőgyáni birtokán alakult ki, ahol a bérelt földet parcellákra osztották fel. A szövetkezet, mint jogi személy és a bérbeadó földtulajdonos között jött létre a jogviszony, ami a bérbeadó szempontjából biztonságot jelentett a bérfizetésre.

A harmadik típus az agrártermelés javításához, fejlesztéséhez szükséges teendők ellátásával foglalkozik, s több altípusa is ismert volt. Ezek

- a) beszerző szövetkezetek
- b) gépszövetkezetek
- c) állattenyésztő-és ellenőrző szövetkezetek
- d) tejszövetkezetek

²⁹ Nagy Ferenc három önálló szövetkezeti törvényjavaslatot készített (1894, 1898, 1904), míg Kuncz Ödön hat tervezetet munkált ki (1921, 1926, 1934, 1935, 1945, 1946-ban).

³⁰ Ennek a formációnak az előnye, hogy a föld mellé biztosítja a termeléshez szükséges felszerelést is, amelyet sok esetben nem, vagy csak jelentős nehézségek árán tudott volna a tag megszerezni, hiszen kedvezményes hitel nem volt biztosítva ekkoriban számukra. A telepítő szövetkezetek Ihrig szerint elsősorban Németországban voltak jelentősek, hazánkban csak néhány helyen találkozhattunk velük.

- e) bolgárkertész szövetkezetek
- f) mezőgazdasági ipari szövetkezetek
- g) könyvelő szövetkezetek³¹

A beszerző szövetkezetek a mezőgazdaság viteléhez szükséges nyersanyagokat adják el a tagoknak, s a fogyasztási szövetkezetektől abban különböznek, hogy azok háztartási fogyasztási cikket közvetítenek. Ilyen szövetkezet volt nálunk a Magyar Mezőgazdák Szövetkezete. A beszerző szövetkezetek szerepe elsősorban a minőségbiztosítás területén volt jelentős, hiszen a beszerző árú a termelő tag és a kereskedő sem tudta falun ellenőrizni.³² Ellenben a szövetkezet rendelkezett a kellő szakértelemmel, s így biztosítva volt, hogy a tag megfelelő termékhez jusson hozzá.

A második altípus a gépszövetkezet. A mezőgazdaságban használatos gépek beszerzése és karbantartása a termelők számára nehézkes, gyakran lehetetlen azok igen magas ára miatt. A gépszövetkezetek ekkoriban elsősorban cséplőgépek és gőzekék vásárlásával tették lehetővé a termelés magasabb színvonalának a megvalósítását.³³

Az állattenyésztés fejlődésének legfontosabb lépcsője a megfelelő tenyészállatok kiválasztása, ezért az állatok törzskönyvezése, a fajtisztaság megőrzése és az állatok közvetítése. Az ellenőrzés elsősorban a szarvasmarhára vonatkozik, amelynek mérhető tulajdonsága a tejelőképesége. A szövetkezet ellenőrizte az egyes állatok tejhozamát, tejüknek a zsírtartalmát, és ha az eredmény az adott egyednél nem volt kielégítő, azt a tagnak ki kellett vonnia a tenyésztésből. Ezek a szövetkezetek biztosították a tejszövetkezetek részére a megfelelő alapanyagot.

A tejszövetkezetek kezdetleges formája hazánkban is a gyűjtőszövetkezet volt, majd ezt követően feldolgozással, vajsomagolással és szállítással is foglalkoztak, s rendszerint minden tehén után egy üzletrészt jegyeztek. A tagoknak meghatározott fix mennyiség szállítását kellett vállalniuk, és a háztartási szükségleten felüli mennyiséget teljes egészében szállítaniuk kellett.

Az egyik legtokéletesebb agrárszövetkezet a korabeli bolgárkertész-szövetkezet volt. Ezek még a hazájukban kidolgozott termelési technikát és öntözési módszereket alkalmazták. Közös termelték a palántát, közös volt a trágyázás és az értékesítés is. A munkát is megosztották, egyik termelte családjával a primőröket, másik a szezoncikkeket és ezeket tervszerűen adták el a piacon.

A mezőgazdasági ipari szövetkezetek mezőgazdasági termékeket dolgoztak fel, és azt, mint feldolgozott terméket magasabb értéken vitték a piacra. A beruházási költségeket holdszám arányában osztották ki, és ehhez mérték az üzletrészeket. Egyik legfontosabb

³¹ A könyvelő szövetkezetek *Svájcban* és *Németországban* terjedtek el, ugyanis az adóügyi igazgatás egyre több szereplőtől várta el a könyvek precíz vezetését, hazánkban ezek nem jelentek meg.

³² Bajorországban a műtrágya minőségének ellenőrzésére a szövetkezet külön vegyvizsgáló állomást tartott fenn.

³³ A háborús nehézségeket követően állami támogatással kb. 250 aratógép-szövetkezet alakult.

feladatuk volt a termeléshez szükséges nyersanyagok és munkadíj megelőlegezése a gazdáknak, amelyet aztán a később elért bevételből levontak.³⁴

A termék piacra jutását hivatottak elősegíteni az értékesítő szövetkezetek, melyeknek rendeltetése kettős: elsőként a legalkalmasabb időben, azaz a lehető legmagasabb áron értékesítik a termést, másrészt előleget fizetnek a gazdának mielőtt a termény ténylegesen értékesítésre kerülne. Legtipikusabb alakja a gabonaraktár szövetkezet,³⁵ amelyik a gabonát mennyiség szerint veszi át, s a napi ár egy részét előlegképp kifizeti a gazdáknak, a szövetkezet azonban még vár az értékesítéssel.³⁶ A termékértékesítés területének másik jelentős alakja a pinceszövetkezet volt.³⁷ Drucker Jenő³⁸ a „Pinceszövetkezetek” című művében így foglalja össze annak legfőbb feladatait: *„A hazai borforgalomnak amúgy is egyik alaphibája volt ősidők óta, hogy a borféléseknek az ízbeli, színárnyalati különbségeknél oly széles skálája került a piacra, hogy jóformán minden hordó bornak más volt a zamata. Akinek tehát nagyobb bormennyiségre volt szüksége és így számos hordó bort vásárolt össze, az vagy külön kezelte tovább is az összeszedett borokat, illetve azokból néhány kategóriát csinált, vagy egybeházasította az egész mennyiséget.”* Mindezek mellett természetesen a bortermelő gazdák is szembesültek időről időre a forgótőkehiánnyal még a szüretelés megkezdése előtt. A pinceszövetkezet továbbá minőségellenőrzési feladatokat is végzett, és szervezte a bortermelők képzését. Drucker felhívja idézett írásában a figyelmet arra, hogy a pinceszövetkezetek alapítása nem minden bortermelő területen szükséges vagy hasznos. Ott ahol a termelés csak a helyi szükségletek kielégítésére alkalmas, nem látja indokoltnak a szövetkezetalapítást. A bortermelés ugyanis más mezőgazdasági termékek előállításával ellentétben rendkívül sokféle lehet, vidékenként, gazdánként, szőlőfajtánként változhat, így igen nehéz a működőképes szövetkezet létrehozatala, de ahol sikerül, ott kimagasló eredményeket produkál. Az üzletrészek jegyzésének szabályai nagyban el is tértek a más típusú szövetkezetektől. A pinceszövetkezetek esetén ugyanis az alapszabályok birtokegységre vetették ki az üzletrészjegyzést, és általában a túljegyzés nem volt engedélyezett, azaz senki nem jegyezhetett több üzletrészt, mint amennyit földbirtokának mennyisége igazolt.³⁹ A kor agrár-marketing szövetkezeteinek jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, minthogy a Kereskedelmi Törvény külön nevesíti a *„nyersanyagok közös beszerzésére alakult egyleteket”,* a *„raktáregyleteket”* valamint a *„termelőegyleteket”*.⁴⁰

³⁴ A legjelentősebb mezőgazdasági ipari szövetkezetek hazánkban ekkoriban a szövetkezeti cukorgyárak és a szeszfűző szövetkezetek voltak. A Fructus szeszfűző szövetkezet több szeszfűzdet is felállított, amelynek számos előnye volt a kisüsttel szemben.

³⁵ Részletesen ld.: HORVÁTH 1913.

³⁶ IHRIG 1926. 83-97.

³⁷ A pinceszövetkezetek a borgazdasághoz kapcsolódtak, de meg kell jegyeznünk, hogy a borágazatban több speciális szövetkezet is működött, többet között szüretelő szövetkezetek, borárverező szövetkezetek, valamint raktár- és hordókölcsonzó szövetkezetek.

³⁸ Dr. Drucker Jenő királyi tanácsos, a Magyar Szőlősgazdák Országos Egyesületének az igazgatója volt.

³⁹ Voltak olyan pinceszövetkezetek is, ahol az üzletrészt a beszolgáltattott bor értéke utána számították, és természetesen léteztek ettől eltérő alapszabályi konstrukciók is.

⁴⁰ NAGY 1884. 337.

V. Záró gondolatok

A mezőgazdasági termelés és az annak alapját jelentő föld a társadalmi fejlődés valamennyi fázisában a legalapvetőbb tevékenység, a legalapvetőbb termékek előállítója. Olyan ágazat ez, ahol a termelő természeti hatásoknak, az időjárásnak, az éghajlati változásoknak kitéve, folyamatos kockázatot vállalva dolgozik, vállalkozik. Olyan ágazat, ahol az egyén fizikai erejét és anyagi lehetőségeit meghaladó feladatok merülnek fel nap mint nap. Olyan ágazat, amely összefogást és szolidaritást igényel. Az agráriumot uraló jogi személyek igen változatosak, a tőkeegyesítő társaságoktól a klasszikus személyegyesítőig. Az agrárgazdasági szövetkezet jogi és gazdasági természetéből adódóan hatékonyan részt vehet a mezőgazdasági termelésben. Ennek oka, hogy hatásosan egészíti ki tagja gazdaságát a termékbeszerzéstől kezdve a termelésen át az értékesítésig. Mindemellett biztosítja a folyamatos innováció, az önképzés lehetőségét a tagjainak, s a többi szövetkezettel együttműködve érdekérvényesítőként tud fellépni. A hazai jogfejlődés vizsgálata egyértelművé tette, hogy a különböző agrártársulások, majd a klasszikus értelemben vett agrárszövetkezetek a kezdetektől a szövetkezeti jogalkotás, a gazdasági jogalkotás spektrumában helyezkedtek el, az ott lefektetett működési modell napjainkban is alkalmazható, s véleményünk szerint mind gazdasági, mind társadalmi szempontból jelentős szerepet tölthet be.

Felhasznált irodalom

BOBIVOS Pál: Magyar szövetkezeti jogtan, JATE Press, Szeged, 2011.

BAK Klára: A „Demokratikus tagi ellenőrzés” elvéről és annak érvényesüléséről a rendszerváltást követő magyar szövetkezeti jogban, valamint az Európai Unió szövetkezeti jogában, http://www.ajk.elte.hu/file/THEMIS_2013_dec.pdf

BAK Klára: A nemzetközi szövetkezeti alapelvek és a szövetkezet fogalmának összefüggései a szabályozásban, <http://www.szovetkezetikutato.hu/kozlesre.php>

BAK Klára: A szövetkezeti tagsági jogviszony létrejöttének szabályozásáról egyes szövetkezeti törvények alapján, elektronikus formában http://www.ajk.elte.hu/file/THEMIS_2013_jun.pdf

DOMÉ Györgyné: Agrárjog Egyetemi jegyzet, Oktáv-Press, Budapest, 1994.

GALOVITS Zoltán: A magyar szövetkezeti jog, Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1901.

HAJÓS László: Mezőgazdasági szövetkezetek az Európai Unióban. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest, 2000.

HORVÁTH János: A Szövetkezeti Gabonaraktárak, Magyarországi Szövetkezetek Szövetsége, Stephaneum Nyomda R.T. Budapest, 1913.

IHRIG Károly: Szövetkezeti Ismeret, Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, Budapest, 1926

KLUPATHY Antal: A magyar kereskedelmi jog kézikönyve I. kötet, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R-Társulat kiadása Budapest, 1906.

KUNCZ Ödön: Küzdelem a gazdasági jogért. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1941

KURUCZ Mihály: Gondolatok egy üzemszabályozási törvény indokoltságáról, *Gazdálkodás*, 56. évfolyam 2. szám, 2012. 131.

LACZÓ Ferenc: Szövetkezeti típusok és formák piacgazdaságokban, *Szövetkezés* XVI. évf., 1995., 2. sz.

LONGA Anna: A hagyományos szövetkezet fogalmi elemeinek és a nemzetközi szövetkezeti alapelvek vizsgálata a marketing szövetkezetek esetében <http://www.ajk.elte.hu/file/Themis-2004December.pdf>

NAGY Ferenc: A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, Athenaeum R. Társulat Kiadása, Budapest, 1884.

PÁL József: Adalékok szövetkezeti történelmünkhöz, *Szövetkezés* XXVII. évfolyam, 2006/2. szám

RÉTI Mária: A kereskedelmi társaságok vagyoni jogi szabályairól, *Jogtudományi Közlöny*, 2005.

RÉTI Mária: A Szövetkezetekről, mint a szociális gazdaság legmeghatározóbb tényezőiről In: Bobvos Pál (szerk.) *Reformator iuris cooperandi: tanulmányok Veres József 80. születésnapja tiszteletére*, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2009.

RÉTI Mária: Az európai szövetkezeti szabályozás fejlődéstörténetéről <http://www.szovetkezetikutato.hu/kozlesre.php>

RÉTI Mária: Mit biztosít ma a jogszabályi háttér Magyarországon a szociális szövetkezetekkel kapcsolatban? <http://szoszov.hu/dr-reti-maria-mit-biztosit-ma-a-jogszabalyi-hatter-magyarorszagon-a-szocialis-szovetkezetekkel>

RÉTI Mária: Szövetkezeti jog, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013.